

УДК 342 (477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2022-1-2.2>

Дяковський О. С.,
кандидат юридичних наук, докторант
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-3412-9278

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF JUDICIAL PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS DURING MARITAL STATE

У даній статті розглядається питання захисту порушеного, невизнаного, оспорюваного права фізичної особи за допомогою органів судової влади України, досліджено реалізацію способів захисту та процесуальний аспект котрий необхідний для звернення до суду в сучасних умовах. Варто зазначити, що можливість розгляду справи залежить від відкриття провадження у справі котре можливо виключно після дотримання порядку звернення визначеному процесуальним законом. Важливим елементом є також правильний вибір підсудності та підвідомчості справи у відповідності до вимог чинного законодавства України, адже від даного фактору залежить подальший розгляд справи.

Також розглянуто вплив воєнного стану на здійснення правосуддя в Україні та відповідні наслідки котрі свідчать про неможливість розгляду справ у деяких регіонах нашої держави, що впливає на зміну підсудності справ та припинення роботи деяких судів. Даний фактор впливає на затягування розгляду справ та прийняття судових рішень, оскільки потрібен значний час для передачі справ після зміни підсудності та здійснення повторного автоматичного розподілу із визначенням складу суду та призначення судової справи на відповідній стадії процесу. Зміна територіальної підсудності також впливає на неможливість прибуття до суду учасників справи через значну відстань або ведення бойових дій, що призводить до відкладення розгляду справ та необхідності повторного повідомлення сторін та виклику до суду. В сучасних умовах пришвидшення розгляду справ надало б можливість відновлення порушених прав та їх дотримання в майбутньому, адже через значний проміжок часу порушене право може втратити свою актуальність або буде неефективним через зміну економічних факторів та збільшення інфляції, що може призвести до додаткових судових спорів, які впливають на відновлення права котре було порушено раніше.

Акцентується увага на способу захисту порушених прав та інтересів, пропонується внесення відповідних змін до процесуального законодавства за допомогою якого відбувається судочинство за участю фізичної особи.

Ключові слова: *способи захисту, суд, звернення, підсудність, процесуальне законодавство, захист порушених прав.*

This article examines the issue of protection of the violated, unrecognized, disputed right of an individual with the help of the judicial authorities of Ukraine, the implementation of protection methods and the procedural aspect necessary for applying to court in modern conditions are studied. It is worth noting that the possibility of considering the case depends on the opening of proceedings in the case, which is possible only after compliance with the order of appeal determined by the procedural law. An important element is also the correct choice of jurisdiction and subdepartment of the case in accordance with the requirements of the current legislation of Ukraine, because the further consideration of the case depends on this factor.

The impact of martial law on the administration of justice in Ukraine and the corresponding consequences that testify to the impossibility of hearing cases in some regions of our country, which affects the change of jurisdiction of cases and the termination of the work of some courts, are also considered. This factor affects the delay in the consideration of cases and the adoption of court decisions, as it takes a significant amount of time to transfer cases after a change of jurisdiction and to carry out a repeated automatic distribution with the determination of the composition of the court and the assignment of the court case at the appropriate stage of the process. The change of territorial jurisdiction also affects the impossibility of arriving at the court of the participants of the case due to a significant distance or the conduct of hostilities, which leads to the postponement of the consideration of cases and the need for repeated notification of the parties and summons to the court. In today's conditions, speeding up the processing of cases would provide an opportunity for the restoration of violated rights and their compliance in the future, because after a significant period of time, the violated right may lose its relevance or be ineffective due to changing economic factors and increasing inflation, which may lead to additional litigation that affects to restore the right that was violated earlier.

Emphasis is placed on the method of protection of violated rights and interests, it is proposed to make appropriate changes to the procedural legislation by means of which legal proceedings are conducted with the participation of a natural person.

Key words: *methods of protection, court, appeal, jurisdiction, procedural legislation, protection of violated rights.*

Актуальність дослідження. Захист та відновлення прав як людини так і громадянина здійснюється за допомогою правових механізмів в будь – якій розвиненій державі. У сучасному динамічному суспільстві людина та громадянин в цілому все більше та частіше зустрічається з порушенням своїх прав, їх невизнання чи оспорування, що потребує необхідності їх відновлення в позасудовому порядку та безпосередньо шляхом реалізації судового захисту.

Реалізація способів захисту прав здійснюється шляхом звернення до суду із заявами та скаргами з метою їх відновлення або припинення їх порушення та породжує велику увагу до суб'єктів захисту прав, що свідчить про актуальність даної теми дослідження.

Постановка проблеми. Проаналізувавши нормативно-правові акти, що регулюють коло суспільних відносин у сфері судового захисту порушених прав та інтересів, наукові погляди дослідників та юристів практиків було встановлено необхідність дослідження проблем роботи та функціонування органів судової влади та необхідності внесення змін до національного процесуального законодавства, що зумовлює необхідність дослідження даних проблем.

Стан наукового дослідження. Проблема захисту прав фізичних осіб завжди була та залишається об'єктом підвищеної уваги юристів. Сучасні дослідники приділяють значну увагу проблемним питанням захисту прав. Серед них варто відзначити: А. Баранов, В. Брижко, С. Кириченко, М. Менджук, З. Шевчук. Кожен із них зробив певний внесок у вивчення даного питання, але проблема судового захисту прав потребує подальшого опрацювання.

Метою статті є висвітлення проблем захисту прав органами судової влади і визначення шляхів їх вирішення, розроблення відповідних рекомендацій. Для досягнення поставленої мети необхідно виділити наступні завдання: розглянути судовий захист порушеного права, дослідити чинники котрі впливають на роботу суду, визначити проблеми та шляхи вирішення захисту прав.

Виклад основного матеріалу. З метою розбудови правової держави Верховною Радою України 28.06.1996 року було прийнято основоположний закон Конституцію України котра має вищу юридичну силу і застосовується по всій території України. Прийняття Конституції України закріпило основоположні права як людини так і громадянина у різних сферах життєдіяльності в тому числі й право на судовий захист.

Відповідно до ч. 1 ст. Конституції України зазначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Наявність національного законодавства породжує правовий механізм захисту прав фізичної особи, що в сукупності складає систему взаємодіючих між собою елементів які в цілому спрямовані здійснити захист порушених прав особи за допомогою уповноважених на органи та застосування заходів реагування до винних осіб.

Варто зазначити, що здійснення права на захист відбувається за допомогою звернення до суду. Кожна особа має право в порядку, встановленому чинним законодавством звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів дане правило закріплено в частині 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України [3].

Таким чином ключовим фактором для звернення до суду є порушення, права котре може відбуватися у різних формах невизнаних чи оспорюваних прав, що в кінцевому результаті спрямовується на відновлення становища котре існувало до вчинення порушення.

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення, припинення правовідношення, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом [2].

В свою чергу реалізація вибору захисту порушеного права залежить від фізичної особи. Чинне національне законодавство не містить вичерпного переліку порушених прав та способів захисту тому ризик реалізації прав покладається безпосередньо на особу котра їх реалізує.

Під способами захисту суб'єктивних прав розуміють закріплені законом матеріально правові заходи охоронного характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника пункт 5.5 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 925/1265/16 [6].

Поряд із захистом права виходячи із дослідження побудови ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України [3] можна спостерігати закріплення захисту інтересу, що є самостійною підставою для звернення до суду виходячи із побудови вказаної правової норми. Тобто

в даному випадку можна спостерігати направлення законодавця у площині не тільки захисту порушеного права а й інтересу, що породжує розширення способі захисту визначених національним законодавством.

Вказана положення також закріплене в рішеннях в рішенні Конституційного суду України від 01.12.2004 року справа № 1-10/2004 зазначено якого зазначено, що поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально правовим засадам [5].

Наявність порушеного права та інтересу зумовлює застосування судового захисту, проте реалізація права на звернення до суду має свій процесуальний аспект котрий полягає в дотриманні форми та змісту позовної заяви, вибору підсудності спору, дотримання строків звернення до суду, сплату судового збору, обґрунтування підстави позову визначення предмету спору та доказів котрі будуть підтверджувати позовні вимоги, здійснення судового розгляду за допомогою стадій судового процесу з отриманням судового рішення котре підлягає апеляційному та касаційному оскарженню.

Поряд із зазначеним Шевчук З.І. розглядає право на судовий захист як суб'єктивне і визначає його як право кожного на відкритий розгляд і вирішення упродовж розумного строку компетентним, незалежним і неупередженим судом конкретної судової справи правовими засобами, наданими судом з метою захисту гарантованих Конституцією, законами України, а також нормами міжнародного законодавства прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, а також законодавчо закріплена і гарантована можливість оскарження судового рішення з мотивів його незаконності та/або необґрунтованості [11, с. 545].

В свою чергу Кириченко С.О., зазначає, що правову державу характеризує насамперед саме «судовий захист фізичних і юридичних осіб, права яких в тій або іншій мірі ущемлені» [9, с. 7].

Крім того, Менджул М.В., зазначає, що право на судовий захист передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону [10, с. 7].

Розглянувши запропоновані визначення можемо зазначити, що судовий захист – це сукупність заходів регламентованих процесуальним законодавством котра здійснюється з метою відновлення порушеного, оспорюваного, невизнаного права та інтересу, що полягає у реалізації права на звернення до суду та отримання відновлення порушеного права за допомогою судового рішення.

Варто зазначити, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [4].

Згідно до листа Торгово – промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 – ТПП України на підставі ст. 14, 14-1 Закону України «Про торгово промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Статуту ТПП України засвідчує форс – мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [7].

Таким чином з моменту видання Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [4] на території України почав діяти воєнний стан, який триває до теперішнього часу.

Відповідно до інформації, що розміщена на офіційному сайті Державної судової адміністрації України зазначено, що розпорядженнями Голови Верховного Суду відповідно до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», урахуваючи наявність належних умов для здійснення правосуддя, відновлено територіальну підсудність судових справ 34 судів. Таким чином, станом 04 липня, у зв'язку з неможливістю окремих судів здійснювати правосуддя під час воєнного стану, розпорядженнями Голови Верховного Суду зміненою територіальна підсудність залишається для 98 судів [8].

Зміна територіальної підсудності свідчить про неможливість здійснення правосуддя в регіоні де ведуться бойові дії, що вказує про необхідність додаткового часу для вирішення судових спорів в частині продовження розгляду справи або після перерозподілу справи здійснювати її розгляд спочатку. Вказані обставини ускладнюють звернення до суду за захистом свого права, що вказує про необхідність внесення змін до процесуального законодавства в частині пришвидшеного розгляду справ та полегшення вимог процесуального змісту позовних заяв.

Висновок. Таким чином як висновок слід зазначити, що національним законодавством встановлюється можливість способу захисту

порушеного права за допомогою звернення до суду шляхом відновлення порушеного права та інтересу. Реалізація вибору права та способу захисту, несення ризику застосування прав покладається на особу котра звернулась до суду.

Наявність чинників котрі ускладнюють роботу суду та воєнного стану з урахуванням бойових

дій свідчать про необхідність внесення змін до процесуального законодавства, а саме до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства в частині спрощення форми та змісту заяв та пришвидшення розгляду справ в точу числі не значної складності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Цивільний процесуальний кодекс : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Законодавство України* : веб-сайт. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 року справа № 1-10/2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 925/1265/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76474144> (дата звернення: 08.07.2022).
7. Лист Торгово – промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621c8a543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 08.07.2022).
8. Статистична інформація Державної судової адміністрації України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/presentr/news/1291681/> (дата звернення: 08.07.2022).
9. Кириченко С. О. Співвідношення соціальної правової держави і громадянського суспільства в умовах сучасної України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / С. О. Кириченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2001. 20 с. С. 7.
10. Менджул М. В. Судовий захист прав та інтересів громадян. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2013. 212 с.
11. Шевчук З. І. Право на судовий захист у сучасних умовах. *Актуальні проблеми права: теорія та практика*. 2012. № 24. С. 545–552.